

वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ,
परभणी अंतर्गत मौजे जिरेवाडी, ता.परळी
वैजनाथ जि.बीड येथे सोयाबीन संशोधन,
प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र स्थापन करणेबाबत...

महाराष्ट्र शासन
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : मकृवि-१२२३/प्र.क्र.१८१/७-अ,
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : १३ ऑक्टोबर, २०२३.

संदर्भ :- महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे यांचे जा.क्र.मकृप/संशोधन/
११२वी बैठक/२४३७/२०२३ दि.२३.०८.२०२३ रोजीचे पत्र

प्रस्तावना:

वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी या कृषि विद्यापीठाची स्थापना दि.१८ मे १९७२ रोजी झाली आहे. वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठाच्या कार्यक्षेत्रात आठ जिल्ह्यांचा समावेश आहे. बीड जिल्हा हा मराठवाडा विभागात स्थित असून त्याअंतर्गत बीड, शिरूर (कासार), परळी वैजनाथ, अंबाजोगाई, केज, धारूर, गेवराई, माजलगाव, पाटोदा, आष्टी आणि वडवणी हे तालुके आहेत.

बीड जिल्ह्याची सुपीक जमीन आणि अनुकूल हवामानामुळे ती विविध पिकांच्या लागवडीसाठी योग्य ठरते. परळी वैजनाथ तालुक्यात खरीप व रब्बी हंगामात वेगवेगळी पीके घेतली जातात. जसे ज्वारी खरीप व रब्बी हंगामात कापूस, सोयाबीन ही महत्वाची नगदी पीके आहेत. इतर पिकामध्ये बाजरी, गहू, तूर, हरबरा, करडई, मूग, उडीद, तीळ, जवस, मसूर, मिरची, ऊस, कांदा, वगैरे अन्य पिकेही घेतली जातात. फळ पिकात आंबा, पेरा, जांभूळ, सीताफळ व लिंबू वर्गीय पीके घेतली जातात. साखर उत्पादनासाठी वापरला जाणारा उच्च दर्जाच्या ऊस उत्पादनासाठी जिल्हा ओळखला जातो. तसेच, तेलबिया आणि भाजीपाला उत्पादनात बीड जिल्हा अग्रेसर आहे. परळी वैजनाथ शहरातील बाजारपेठ बरीच मोठी असून, धान्यव्यापाराचे हे एक केंद्र समजले जाते. परळी वैजनाथ हे रेल्वे स्थानक असून, रुंदमापी लोहमार्ग येथे आहेत.

२. सोयाबीन हे मराठवाडा विभागातील महत्वाचे पीक आहे. सोयाबीन पिकाचे रासायनिक, भौतिक आणि जैविकदृष्ट्या फार महत्त्व आहे. सोयाबीनमध्ये प्रथिनांचे प्रमाण जास्त आहे. तसेच, यामध्ये असलेल्या तेलामुळे हे पीक गळीताचे पीक म्हणूनही ओळखले जाते. सोयाबीन औद्योगिक दृष्ट्या सर्वात जास्त अग्रेसर ठरत असल्याने नगदी पीक सुध्दा मानले जात आहे. सोयाबीनमध्ये ४० टक्के प्रथिने आणि १८ टक्के तेल असल्याने त्याची सकस आहारात गणना होते. सोयाबीन हे कडधान्याचे पीक असल्याने हवेतील नत्राचे स्थिरीकरण (१०० ते १२० किलो प्रति हेक्टर) करून पिकाच्या वाढीसाठी उपलब्ध करून देते. सोयाबीन हे ऊस, कापूस, तूर, ज्वारी व इतर फळबागेत आंतरपीक म्हणून तसेच, फेरपालटीचे पीक

व बेवड म्हणूनही महत्वाचे पीक आहे. सोयाबीनच्या झाडाचा पालापाचोळा जमिनीवर पडल्यामुळे जमिनीचा पोत सुधारण्यास फारच मदत होते. सोयाबीन पेंडीचा वापर दुभत्या जनावरांना व कुक्कुटपालनासाठी पौष्टिक आहार म्हणून केला जातो.

सन २०२२-२३ मध्ये भारतात जवळपास १२०.९० लक्ष हेक्टर क्षेत्रावर तर महाराष्ट्रात ४९.०९ लक्ष हेक्टर व मराठवाड्यात २४.८७ लाख हेक्टर क्षेत्रावर सोयाबीनची लागवड करण्यात आलेली होती. भारतात सोयाबीन क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर वाढ होत असली तरी देशाची सरासरी उत्पादकता १० ते १२ क्विंटल प्रति हेक्टरच्या आसपासच आहे. काढणीच्या वेळेस होणारा पाऊस, मान्सूनचे उशिरा आगमन व लवकर माघारी फिरणे, पर्जन्यमानातील घट सोबतच वाढलेले तापमान इ. विविध कारणांमुळे मागील काही वर्ष सातत्याने उत्पादनात घट येत आहे. तसेच, सुधारीत तंत्रज्ञान वापराचा अभाव हे सुद्धा घटत्या उत्पादकतेचे एक महत्वाचे कारण आहे. सद्यःस्थितीत वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठातर्गत अखिल भारतीय समन्वयीत सोयाबीन संशोधन केंद्र, परभणी हे संशोधन केंद्र कार्यरत आहे. मराठवाडयामधील बीड जिल्ह्यामध्ये सोयाबीन पिकाखालील क्षेत्र ३ लाख हेक्टरच्या जवळपास आहे. परळी वैजनाथ येथे सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र झाल्यास या भागातील शेतकऱ्यांना नवीन संशोधनाची माहिती, अद्ययावत तंत्रज्ञान व उच्च दर्जाचे प्रशिक्षण या बाबतची माहिती देऊन सोयाबीनचे उत्पादन, उत्पादकता व उत्पन्न वाढवण्यास मदत होईल, म्हणून अशा केंद्राच्या निर्मितीची आवश्यकता आहे.

३. वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी अंतर्गत परळी वैजनाथ जि.बीड येथे सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र स्थापन करण्यासाठी किमान २० हेक्टर जमिनीची आवश्यकता आहे. परळी वैजनाथ तालुक्यातील मौजे जिरेवाडी शिवारातील शासकीय जमीन गट क्र.३९६ यांचे एकूण क्षेत्र ६१ हे. ९९ आर असून, यापैकी २० हेक्टर जमीन ही सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र स्थापन करण्यासाठी उपलब्ध होणार आहे.

४. वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी अंतर्गत मौजे जिरेवाडी, ता.परळी वैजनाथ, जि.बीड येथे सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र स्थापन करण्याचा प्रस्तावास महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषदेच्या दि.२२.०२.२०२१ रोजी संपन्न झालेल्या १०४ व्या बैठकीमध्ये ठराव क्र.०४/११२/२०२३, दि.१४.०८.२०२३ अन्वये मान्यता प्रदान केली असून, सदरच्या प्रस्तावास कृषि परिषदेने शासनाकडे शिफारस केलेली आहे. वरील सर्वबाबींचा विचार करता वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी, अंतर्गत मौजे जिरेवाडी, ता.परळी वैजनाथ, जि.बीड येथे सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र स्थापन करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :

१. वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी अंतर्गत बीड जिल्ह्यातील मौजे जिरेवाडी, ता.परळी वैजनाथ येथील शासकीय जमिनीवर सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्र सुरू करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
२. सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्रासाठी एकूण १५ पदे निर्माण करण्यास उच्चाधिकार समितीच्या मान्यतेच्या अधिन राहून मान्यता देण्यात येत आहे.

३. सदर सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्रासाठी वेतनावरील खर्च रु.८०४.०० लाख, आवर्ती खर्च रु.१५६.३० लाख व अनावर्ती खर्च रु.१४४५ लाख असा एकूण रु.२४०५.३० लाख खर्चास मान्यता देण्यात येत आहे.
४. सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्राची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत-
  - सोयाबीन पिकाचे विविध अनुवांशिक सामुग्री (जर्मप्लाझम) गोळा करणे व अधिक उत्पादन देणारे सरळ वाणांची निर्मिती करणे.
  - जास्त प्रमाण असणाऱ्या तेलाचे व प्रथिनांचे वाणांची निर्मिती करणे.
  - किड, रोगास व कमी ओलाव्यामध्ये प्रतिकारक्षम वाणांची निर्मिती करणे.
  - बदलत्या हवामानावर आधारीत सोयाबीन उत्पादन तंत्रज्ञान विकसित करणे. संशोधन प्रक्षेत्रावर प्रयोग घेणे व शेतकऱ्यांच्या शेतावर प्रात्यक्षिके घेणे.
  - इतर हंगामात लागवडीसाठी सोयाबीन वाणांची निवड करणे आणि त्यांची योग्यता पडताळणी करणे.
  - सोयाबीन आधारीत पिक पध्दती विकसित करणे. विशेषतः कमी खर्च, किफायतशीर शेतीतून निव्वळ उत्पन्न वाढवणे आणि शाश्वत सोयाबीन शेती मॉडेल विकसित करणे.
  - सोयाबीन आधारीत अन्न प्रक्रिया तंत्रज्ञान विकसित करणे.
  - नविन पिक पध्दतीसह सोयाबीन पिक उत्पादन घेणारे शेतकरी, विस्तार कामगार, स्वयंसेवी संस्था सरकारी संस्था आणि इतर संस्थांना प्रशिक्षण देणे.
  - कृषि यांत्रिकीकरणाचा अवलंब करणे.
  - अलीकडे प्रसारीत झालेल्या वाणांचा दर्जेदार उत्पादन कार्यक्रम राबविणे व तेल बियांमध्ये स्वयंपूर्ण होण्यासाठी मोठ्या क्षेत्रावर प्रसार करणे.
५. सोयाबीन संशोधन, प्रशिक्षण व प्रक्रिया उपकेंद्रासाठी येणारा खर्च वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी या कृषि विद्यापीठासाठी २४१५ ०१०५ या लेखाशिर्ष अंतर्गत तरतूदी मधून करण्यात येईल.
६. सदर शासन निर्णय मा.मंत्रीमंडळाच्या दि.१६/०९/२०२३ रोजी दिलेल्या मान्यतेच्या अनुषंगाने तसेच, वित्त विभाग अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक २७५/२०२३/व्यय-१, दि.०६.१०.२०२३ अन्वये मिळालेल्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.
७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २०२३१०१३१९०७४३८९०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(प्रतिभा पाटील)

उप सचिव महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.राज्यपाल महोदय यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई.

२. मा.मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
३. मा.उपमुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा.मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मा.मुख्य सचिव यांचे सहसचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई,
६. प्रधान सचिव (कृषि) यांचे स्वीय सहायक, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. सदस्य सचिव तथा महासंचालक, महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे.
८. कुलगुरु, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी.
९. कुलसचिव, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी.
१०. नियंत्रक, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी.
११. जिल्हाधिकारी, बीड.
१२. उपविभागीय कृषि अधिकारी, बीड.
१३. महालेखापाल, महाराष्ट्र १/२ (लेखापरीक्षा / लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई / नागपूर.
१४. जिल्हा कोषागार अधिकारी, बीड/ उप कोषागार अधिकारी, बीड.
१५. मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई.
१६. उप लेखा परीक्षक (वरिष्ठ), स्थानिक निधी लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई.
१७. अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई.
१८. निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई.
१९. अवर सचिव वित्त विभाग (व्यय-१), मंत्रालय, मुंबई.
२०. अवर सचिव नियोजन विभाग (कार्यासन- १४३१), मंत्रालय, मुंबई.
२१. निवडनस्ती (कार्यासन-७ अ).